

«Педагогічна практика поряд з іншими професійно важливими якостями сприяє формуванню і розвитку педагогічної ерудиції, педагогічного цілепокладання, педагогічного мислення, інтуїції, здатності до імпровізації, педагогічного оптимізму і педагогічної рефлексії тощо» [2, с.131].

Результати аналізу документів щодо організації практики бакалаврів спеціальності «Дошкільна освіта» у названих раніше вищих навчальних закладах свідчать, що навчальними планами передбачено такі її види: навчальна, педагогічна (виробнича) в групах дітей раннього віку та педагогічна (виробнича) в групах дітей дошкільного віку. В середньому обсяг практичної підготовки майбутніх вихователів становить 18 кредитів ЕКТС (3 кредити – навчальна практика, 6 кредитів – виробнича практика в групах дітей раннього віку і 9 кредитів – виробнича практика в групах дітей дошкільного віку).

Деякі аспекти підготовки майбутніх вихователів до рольової діяльності дітей дошкільного віку доцільно відобразили у змісті різних видів практик. Однак така робота потребує дотримання певних педагогічних умов. А саме:

- теоретичні знання мають передувати їх практичному застосуванню, тобто студенти повинні мати уявлення про рольову діяльність та особливості її прояву в дошкільному дитинстві;

- пропонуючи завдання, що стосуються порушеної проблеми, слід урахувати специфіку практики, її мету й завдання;

- у процесі розробки завдань для педагогічної практики необхідно дотримуватися дидактичних принципів, а саме: науковості, доступності, зв'язку теорії з практикою, творчого характеру навчання, міжпредметних зв'язків тощо.

Під час настановчої наради з питань організації та проведення виробничої практики студентів 4 курсу експериментальної групи ознайомили з основними методами, які допомагають вивчити особливості рольової поведінки і взаємовідносин дітей дошкільного віку з однолітками. А саме: спостереження за рольовою поведінкою дітей у сюжетно-рольовій грі, бесіди для виявлення певних якостей особистості дитини (інтересів, здатності контактувати з іншими, експресивності, динамічності у спілкуванні, здатності орієнтуватися у соціальній ситуації й розуміти поведінку інших).

Результативний етап формувального експерименту забезпечив формування рефлексивного компонента готовності майбутніх вихователів до рольової діяльності дошкільників, розвиток умінь і навичок оцінки й аналізу одержаних результатів, окреслення перспектив професійного самовдосконалення. При цьому використовувалися усне й письмове опитування, контрольні роботи, аналіз звітної документації, обговорення результатів експериментальної роботи тощо.

Висновки. Проведений формувальний етап експерименту був організований відповідно до встановленої логіки педагогічних досліджень і забезпечив комплексний підхід до вирішення порушеної проблеми. Таким чином було забезпечено також дотримання основних орієнтирів організації навчання у сучасній вищій школі, як-от: цілісність, фундаментальність, особистісна орієнтація, компетентнісний підхід, забезпечення ґрунтовності педагогічних знань, умінь і навичок, розвиток мотивації та інтересу до майбутньої педагогічної діяльності, стимулювання самостійності й творчості у процесі вирішення педагогічних завдань.

Джерела та література

1. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.
2. Машкіна Л.А. Підготовка студентів до впровадження інноваційних технологій в дошкільних закладах / Л. А. Машкіна // Наука і освіта. – 2013. – № 3. – С. 108–111.
3. Навчання дітей дошкільного віку рідної мови : навчальний посібник / уклад. Л.В. Іщенко – Умань: ПП «Жовтий», 2013. – 138 с.
4. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів освіти України: Наказ Міністерства освіти України від 8 квітня 1993 р. № 93 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93>
5. Сисоева С.О. Основи педагогічної творчості: Підручник. / С.О.Сисоева. – К.: Міленіум, 2006. – 344 с.

References

1. Dutkevych T. V. Dytiacha psykholohiia. Navch. posib. – K.: Tsentr uchbovoi literatury, 2012. – 424 s.
2. Mashkina L.A. Pidhotovka studentiv do vprovadzhennia innovatsiinykh tekhnolohii v doshkilnykh zakladakh / L. A. Mashkina // Nauka i osvita. – 2013. – № 3. – S. 108–111.
3. Navchannia ditei doshkilnoho viku ridnoi movy : navchalnyi posibnyk / uklad. L.V. Ishchenko – Uman: PP «Zhovtyi», 2013. – 138 s.
4. Polozhennia pro provedennia praktyky studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv osvity Ukrainy: Nakaz Ministerstva osvity Ukrainy vid 8 kvitnia 1993 r. № 93 [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93>
5. Sysoieva S.O. Osnovy pedahohichnoi tvorchosti: Pidruchnyk. / S.O.Sysoieva. – K.: Milenium, 2006. – 344 s.

Наталія Захарасевич. ПРОФЕСИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ К РОЛЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДОШКОЛЬНИКОВ ПРИ УСЛОВИЯХ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ. У статье проанализированы полученные результаты; которые мы проводили по теме диссертационного исследования, также указано, что актуальность проблемы является неоспоримым как с позиций теоретической подготовки, так и с точки зрения потребностей практики.

Были проведены результаты анализа рабочих программ, а также описаны этапы исследования; выявлено и описано, что студенты недостаточно владеют навыками организации ролевой деятельности дошкольников; рассмотрена сюжетно-ролевая игра, организуя которую, педагог предоставляет ребенку возможность выполнять различные социальные роли; проанализировано использование игровых методов и форм работы с дошкольниками; рассмотрено формирование у студентов готовности к педагогическому сопровождению ролевой деятельности. На основе анализа научных исследований определено готовности будущих воспитателей к организации ролевой деятельности детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: ролевая деятельность, дошкольное детство, экспериментальное исследование, взаимодействие, подготовительный, содержательно-практический, результативный этапы.

Nataliya Zakharasevich. PROFESSIONAL PREPARATION FOR FUTURE EMPLOYEES TO ROLE ACTIVITIES OF PREDICTORS UNDER THE CONDITIONS OF EXPERIMENTAL EDUCATION. The article analyzes the obtained results; which we conducted on the topic of the dissertation, also pointed out that the urgency of the problem is indisputable both from the standpoint of theoretical training and from the point of view of the needs of practice.

The results of the analysis of the work programs were conducted, and the stages of the study were described; It is revealed and described that students do not have enough skills in organizing role-playing activities of preschoolers; The plot-role game is considered, organizing which, the teacher gives the child the opportunity to perform various social roles; the use of game methods and forms of work with preschoolers has been analyzed; the formation of students' readiness for pedagogical support of role activity was considered.

On the basis of analysis of scientific researches it is certain to readiness of future educators to organization of role-play activity of children of preschool age.

Key words: role-play, preschool childhood, experimental research, interaction, preparatory, content-practical, productive stages.

Стаття надійшла до редколегії 26.07.2018 р.

УДК 378.013.75:355.27

Ярослав Зорій

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці)

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС ДЛЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається проблема формування готовності майбутніх офіцерів запасу до ефективної військово-професійної діяльності під час навчання у військових закладах вищої освіти (військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти), а також важливість використання в освітньому процесі «навчально-методичного комплексу» як однієї з основних умов забезпечення якості військової підготовки.

Ключові слова: військова підготовка, майбутні офіцери запасу, військово-професійна діяльність, готовність до діяльності, навчально-методичний комплекс.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Одним з основних положень, що характеризують готовність офіцера до професійної, діяльності, є уміння самотійно і творчо працювати. Без ґрунтовних знань, різнобічних умінь та навичок, без ініціативності, творчої активності як вищого прояву професійної готовності неможливі ті перетворення, які відбуваються у військовій справі. Отже, освітній процес на кафедрі військової підготовки закладу вищої освіти (КВП ЗВО) повинен забезпечувати формування у громадян таких важливих особистісних якостей, які сприяють не тільки прискореному професійному становленню майбутнього офіцера запасу, але й формуванню особистості в цілому і, в першу чергу – її готовності до військово-професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблемою використання комплексного підходу у підготовці майбутніх військових фахівців займалися такі вчені: О. Барабаншиков, С. Кубіцький, В. Сушанко, І. Хорєв, В. Чабаненко та ін.

Розглядаючи поняття «готовності» через компетентність і ставлення до неї, вчені О. Барабаншиков, Р. Горбатюк, С. Кубіцький, Л. Романишина та інші стверджують, що поняття «ставлення» можна розуміти як активну, інтегровану, вибірккову готовність особистості вступати у зв'язок з різними сторонами дійсності, в тому числі військової. Компетентність же є інтегрованим вираженням ставлення, що ґрунтується на набутій готовності до чітко визначених реакцій. Як зазначають вчені, головним для поняття «компетентність» і «ставлення» є те, що вони виражають готовність, мобілізацію внутрішніх сил особистості до діяльності, до активності. При цьому активність на рівні ставлення – вибірккова, а на рівні компетентності вона фіксована, спрямована на певну результативну діяльність.

В дослідженні А. Линенко як характеристики готовності до діяльності розглядаються ставлення до діяльності або настанова (для ситуативної готовності), мотиви, знання про предмет і способи діяльності, навички та уміння. Готовність до діяльності, на думку вченої, може конкретизуватися, розпізнаватися за такими ознаками: емоційно-зацікавлене позитивне ставлення до суб'єкта (учня), об'єкта (педагогічного процесу) та способу діяльності (виховання та навчання); знання про структуру особистості, її вікові зміни, мету та способи педагогічного впливу в процесі її формування і розвитку; педагогічні вміння щодо організації та здійснення навчального і виховного впливу на особистість, яка формується; прагнення спілкування з учнями, передавати їм свій досвід, знання відповідно до змісту і способів досягнення соціального значимої мети.

При цьому А. Линенко, на наш погляд, досить обґрунтовано, виділяє чотири критерії оцінки рівня розвитку готовності до діяльності: перший – характер і стійкість емоційного ставлення до діяльності; другий – швидкість і точність адаптації поведінки у змінюваних умовах діяльності; третій – доцільність педагогічних дій; четвертий – заданий (достатній) рівень сформованості педагогічних здібностей [1, с. 128].

Метою статті є окреслення значення навчально-методичного комплексу для формування готовності майбутніх офіцерів запасу до військово-професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Змістом готовності є основані на внутрішніх мотиваційно-стимулюючих установах, направленості особистості і теоретичних знаннях професійні уміння особистості реалізувати цю готовність. Ефективність готовності, при такому підході, може бути детермінована ефективністю володіння професійними вміннями. Таким чином, стан готовності, як одного із етапів військово-професійної діяльності, залежить від багатьох причин, що беруть участь у її формуванні і включаються в процес її реалізації в діяльності.

Інтегративні якості, що характеризують готовність до військово-професійної діяльності, можна звести в декілька блоків. Перший – характеризує готовність до певного

виду діяльності через ставлення до даної діяльності, через наявність інтересу до неї. Цей блок виступає мотиваційною основою діяльності.

Наступний блок характеризує сформованість військово-спеціальних знань, необхідних для успішного виконання завдань військово-професійної діяльності. Це теоретична (творча) підготовка особистості офіцера.

Останній блок характеризується практичним компонентом військово-професійної готовності. Ця характеристика стосується сформованості прикладних умінь та навичок (прикладних компетенцій), що дозволяють майбутньому офіцеру ефективно реалізовувати у практичній військово-професійній діяльності теоретичні знання та творчий потенціал особистості.

На нашу думку, ефективність готовності можлива лише за одночасної (сумісної) наявності у фахівця даних трьох груп якостей. Таку інтегративність можна назвати «комплексністю» і відзначимо достатньо стійку залежність частки наявності тієї чи іншої групи якостей в структурі готовності від умов і характеру діяльності, до якої готується особистість.

Тобто, готовність громадянина-випускника КВП ЗВО до військово-професійної діяльності визначається нами як складна, залежна від характеру і умов професійної діяльності офіцера, багаторівнева характеристика його особистості, що включає систему мотивів, установок, психічних станів особистості, а також спеціальних знань, умінь і навичок, (базових компетенцій), які дозволяють суттєво підвищити ефективність військово-професійної діяльності офіцера.

Що стосується забезпечення практики формування військово-професійної підготовленості громадян, що навчаються у військових ЗВО (військових навчальних підрозділах (ВНП) ЗВО) за програмою офіцерів запасу, то для реалізації цього блоку в закладах освіти створюються відповідні навчально-методичні комплекси як обов'язкові елементи певної педагогічної системи.

Поняття комплексної організації навчання громадян за програмою офіцерів запасу на кафедрі (факультеті) військової підготовки сприятиме кращому розумінню суті навчально-методичного комплексу.

Імпонує судження Г. Щукіної про те, що використання комплексного підходу у навчальному процесі складається із єдності декількох суттєвих параметрів. По-перше – це «нероздільна єдність соціального, психологічного та педагогічного» [2]. Даний показник на сучасному етапі перебудови системи освіти в Україні проявляється, особливо активно пов'язуючи названі вище галузі знань між собою і має визначне значення для системи «початкова військова підготовка («Захист Вітчизни») – навчання на кафедрі військової підготовки за програмою офіцера запасу – військова служба на посадах офіцерського складу».

Не менш важливим показником прояву комплексного підходу в освіті є посилення єдності освітньої, розвивальної і виховної функцій. Такий прояв комплексного підходу створює сприятливі умови для всебічного і гармонійного розвитку особистості як головної мети освіти, для реалізації вимог сформульованого А. Субетто закону «випереджувального висхідного розвитку (відтворення) якостей людини і якостей педагогічних систем в суспільстві», закону «випереджувального розвитку (відтворення) суспільного інтелекту» [3, с. 66]. Він забезпечує найбільш повне розв'язання майбутніми офіцерами запасу соціальних і психолого-педагогічних завдань в процесі їхньої військово-професійної діяльності.

Також важливою на сучасному етапі розвитку і становлення системи безперервної освіти в Україні є особливість комплексного підходу, як створення умов для самостійної творчої діяльності.

Навчально-методичний комплекс забезпечення практики формування військово-професійної готовності майбутніх офіцерів запасу у ВЗВО (ВНП ЗВО) будується на основі системного, комплексного підходу до паралельного вивчення спеціальних дисциплін, які вивчаються або раніше вивчалися на своєму факультеті (навчальному закладі) і військових дисциплін на кафедрі військової підготовки. Найбільш цікавими в цьому аспекті нам

видаються підходи О. Барабанщикова та В. Сушанка, які розглядають комплексність у навчальному процесі як синтез змісту навчання, форм, методів і прийомів діяльності студентів, що дозволяє вийти на нову, більш ефективну методику, яка неможлива при роздільному, не комплексному навчанні. При цьому дослідниками доведено, що комплексний підхід впливає на те, що «теоретичні знання набувають більш вираженої практичної спрямованості; практичні дії стають осмисленими, підвищується стійкість навичок, їх здатність до переносу» [4, с. 124].

У своєму дослідженні В. Сушанко доводить, що, ефективність якості навчання і сформованість заданих якостей при комплексному навчанні в експериментальних навчальних взводах виявилися суттєво вищими, ніж у контрольних: кількість самостійних творчих дій більша в 3,51 рази, самостійних розв'язувань проблеми в 2,71 рази, а відсоток студентів, у яких сформувався необхідні якості – вищий у 3,25 рази [5].

В. Чабаненко підкреслював, що під комплексним підходом варто розуміти синтез задач, змісту й методів військової і методичної підготовки та діяльності студентів, що дозволяє застосувати нову, раніше неможливу, але більш ефективну методику формування методичних умінь в процесі військового навчання студентів на КВП [6, с. 119].

Тобто, навчально-методичний комплекс забезпечення практики формування військово-професійної готовності майбутніх офіцерів запасу передбачає використання в навчально-виховному процесі характерних для військового навчання комплексних предметно чи професійно-орієнтаційних завдань, що суттєво підвищує якість навчання. Теоретичні знання набувають практичної направленості, знання найкоротшим шляхом матеріалізуються в діяльності.

В. Беспалько під практичним завданням в педагогічному процесі розуміє «... відому мету, досягнення якої можливе за допомогою певних дій (діяльності) в конкретній ситуації» [7, с. 10]. При цьому, всю потенційну діяльність вчений декомпонує на чотири, не враховуючи нульового, як початок відліку, рівня вирішення задач, які відображають розвиток досвіду студента в процесі вивчення певного предмету: I рівень – у завданні задана мета, ситуація і дії з її вирішення. Це діяльність на впізнання. Ті, хто навчається можуть її виконувати лише при повторному сприйнятті раніше засвоєної інформації про об'єкти, процеси або про дію з ними. II рівень – у завданні доведені мета і ситуація, а від того, хто навчається вимагається використати раніше засвоєні дії для її вирішення, це репродуктивно алгоритмічна дія. Студент виконує її самостійно, відтворюючи і застосовуючи інформацію, раніше засвоєну на орієнтаційній основі виконання даної дії. III рівень – у завданні задана мета, але не уточнено ситуацію, в якій мета може бути досягнута, а від студента вимагається доповнити (уточнити) ситуацію і використати раніше засвоєні дії для вирішення даної нетипової задачі. Це – продуктивна дія евристичного типу. В процесі виконання діяльності той, хто навчається суб'єктивно засвоює нову інформацію. IV рівень – у задачі відома лише у загальній формі мета діяльності, а у пошуку знаходяться і певна ситуація, і дія, яка веде до досягнення мети. Це – продуктивна діяльність творчого типу, в результаті якої створюється об'єктивно нова орієнтаційна основа діяльності. В процесі виконання діяльності засвоюється об'єктивно нова інформація. Той, хто навчається діє «без правил», але у відомій йому сфері, створюючи нові правила дії. До прикладу, розв'язання ввідних, які викладач доводить при вивченні тем з тактичної та тактико-спеціальної підготовки.

Спираючись на дослідження В. Беспалька та В. Чабаненка пропонуємо графічну систему «сходження» за рівнем засвоєння основ методичної підготовки студентами КВП ЗВО, з урахуванням додаткового блоку «Комплексне практичне заняття», введеного у 2016 році (рис. 1). Загальний обсяг нового блоку складає 108 годин занять під керівництвом викладача і 30 годин самостійної підготовки. Проведення комплексних практичних занять (КПЗ) передбачає формування комплексу знань, навичок і умінь, необхідних солдату і сержанту для ефективного виконання посадових обов'язків в мирний та військовий час.

Щоб ефективно використовувати в навчальному процесі зазначені підходи, навчально-методичний комплекс забезпечення практики формування військово-професійної

підготовленості майбутніх офіцерів запасу на кафедрі військової підготовки повинен передбачати наявність і функціонування низки елементів. У першу чергу, це прикафедральна навчальна матеріальна технічна база, що включає в себе спеціалізовані навчальні аудиторії, навчальні лабораторії і лабораторно-демонстраційні комплекси, зразки навчальної зброї, озброєння і навчально-бойової техніки; тренажерні засоби та спеціально-обладнані приміщення для їх використання в навчальному процесі; навчальні поля для вивчення окремих блоків тем з тактичної і тактико-спеціальної підготовки з відповідним переносним обладнанням (мішенні поля, засоби імітації, польові навчальні класи тощо).

З метою формування у майбутніх військових фахівців фахових компетенцій, обов'язковим елементом навчально-методичного комплексу є обладнання місць для несення громадянами, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу внутрішньої служби (черговий кафедри, помічник чергового кафедри, днювальні кафедри, днювального парку навчально-бойових машин тощо).

Крім того, передбачено виконання тими, хто навчається певних службових функцій в якості посадових осіб (відділення, обслуги, взводу, роти, батареї тощо) визначених керівниками навчальних занять відповідно до комплексного плану прищеплення таких умінь та навичок за кожною військово-обліковою спеціальністю.

Дуже важливим елементом навчально-методичного комплексу є тренажерні засоби. Наявність таких засобів, продумана їх експлуатація та використання в навчальному процесі дозволяє сформувати у майбутнього фахівця стійку готовність до практичних дій на реальній бойовій техніці, при озброєнні бойових машин чи зі стрілецькою зброєю. Сучасні електронні тренажерні засоби військового навчання звичайно ж дороговартісні і, поки що, ними забезпечуються лише військові університети (інститути, академії, факультети), де здійснюється підготовка кадрового офіцерського складу.

Поставка на військові кафедри ЗВО у 2016 році електронних стрілецьких тирів стало першим кроком у забезпеченні основного принципу ефективної підготовки фахівця: навчати в навчальному закладі на тих зразках озброєння і бойової техніки, з якими випускник стикнеться з перших хвилин офіцерської служби.

Реалії сьогодення в Україні свідчать, що часу на переучування, пере- та допідготовку офіцера у військах може не бути, а результату від нього, як військового професіонала очікують негайно, при чому як старші командири, так і підлеглі солдати та сержанти ввіреного молодому офіцеру підрозділу.

Важливою умовою ефективного функціонування навчально-методичного комплексу забезпечення практики формування військово-професійної підготовленості майбутніх офіцерів запасу в зазначеному аспекті виступає забезпечення співпраці з військовими частинами гарнізону, де дислокується ВЗВО (ВНП ЗВО). Враховуючи те, що обладнати абсолютно усі елементи навчально-бойової діяльності військової частини на кафедрі (факультеті) військової підготовки немає ні можливості, ні потреби, начальними планами передбачено певний відсоток практичних занять проводити саме на навчально-матеріальній базі військових частин. Крім того, на цій же базі варто організовувати і проводити заходи гуманітарного спрямування (ритуал складання військової присяги на вірність українському народові; урочисті заходи з вручення особистої зброї новобранцям чи провідів в запас військовослужбовців, що виступили встановлені терміни; вшанування кращих військовослужбовців, в т.ч. й за бойові заслуги; змагання на кращого військового спеціаліста тощо) [8].

Актуальнішим залишається потреба в організації проблемного, інтерактивного навчання, що досягається додатковим обладнанням навчальних спеціалізованих аудиторій відповідними технічними засобами (Smart-дошки з відповідним програмним забезпеченням; мультимедійні комплекти; електрифіковані та електронні мініатюр-полігони як в навчальних приміщеннях, так і на обладнаних ділянках місцевості; технічні засоби само- та взаємонавчання тощо).

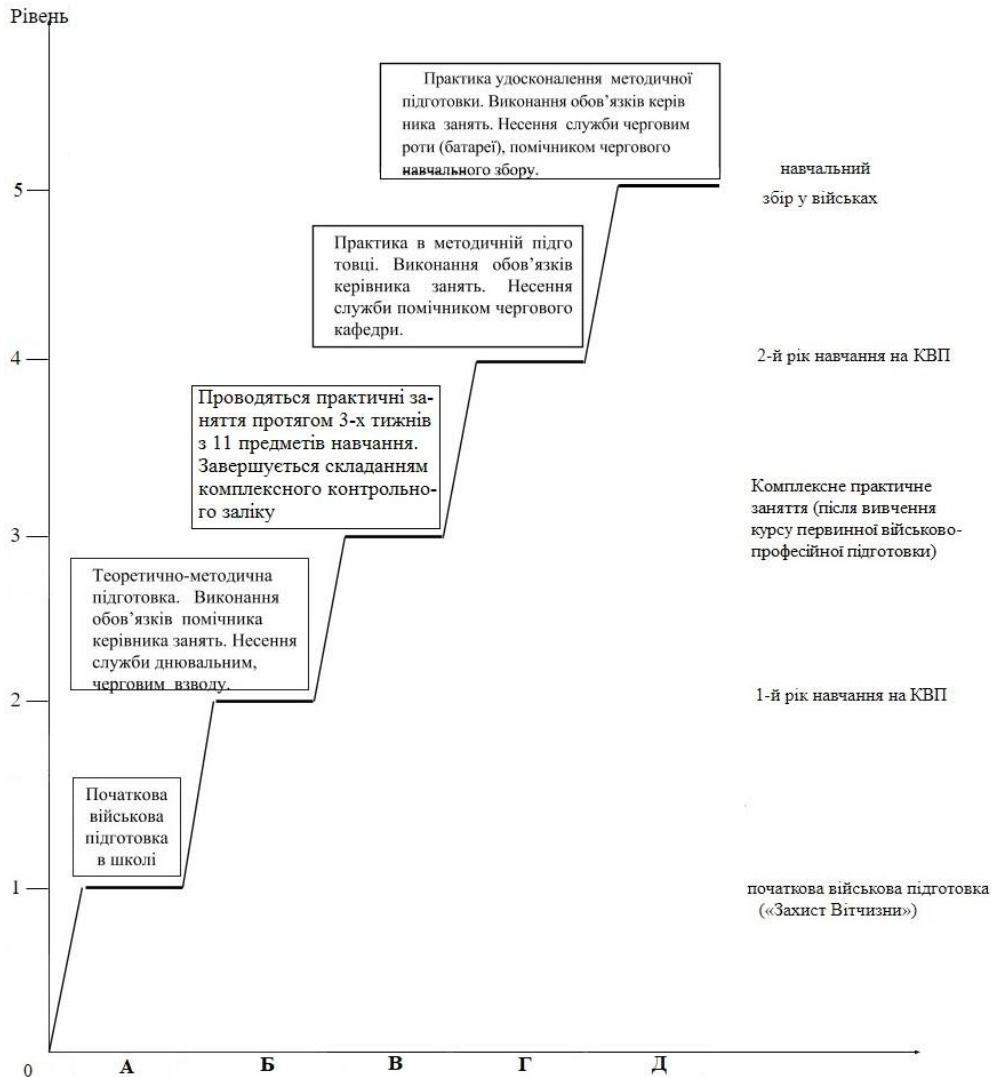

Рис. 1. Динаміка зростання якості підготовки студентів КВП

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Основна мета використання навчально-методичного комплексу забезпечення практики формування готовності майбутніх офіцерів запасу до ефективної військово-професійної діяльності полягає у засвоєнні усіх компетенцій практичного спрямування, передбачених кваліфікаційними характеристиками на підготовку офіцера запасу будь-якої військово-облікової спеціальності. Крім цього, важливим завданням є забезпечення постійного удосконалення окремих елементів НМК, що сприятиме якісному покращенню всього комплексу.

Джерела та література

1. Линенко А.Ф. Готовність майбутніх учителів до педагогічної діяльності// педагогіка і психологія. – 1995. – № 1. – с. 125-132.
2. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. – М.: Просвещение, 1979. – 160 с.
3. Субетто А.И. Опережающее развитие человека, качества общественных педагогических систем и качества общественного интеллекта – социалистический императив. – М.: ИЦ ГО, 1990. – 84 с.
4. Барабанщиков А. В., Звягинцев В. Г. Педагогика высшей военной школы: учеб. пособ. Москва: ВПА, 1985. 134 с.
5. Сушанко В.В. Педагогические проблемы совершенствования специальной подготовки. Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01. – М.: ВПА, 1977. – 22 с.
6. Чабаненко В. П Комплексний підхід до навчання при модульній організації вивчення спеціальних дисциплін на кафедрах військової підготовки// Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 89. Педагогіка та психологія. – Чернівці: Рута, 2000. – с. 118-123.
7. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. Москва: Высшая школа, 1995. 335 с.